

Oponentský posudek předložené disertace

Věra Miláčková:

Practical Theological Aspects of Fleeing as a Result of Religious Persecution of Christians from Iraq and Egypt

Jak se dovídáme z údajů, které doprovázejí předloženou disertaci, autorka si již získala dvojitý magisterský titul: z teorie a filosofie komunikace a z kulturní a sociální antropologie. Na tuto širokou erudici navazuje nyní prací, jež svým pojetím a realizačním záběrem ukazuje na smysluplný směr přístupu k bolestné blízkovýchodní problematice, k její citlivé, historicky zakořeněné, a i dnes, nám přímo před nepozorně vnímajícíma očima dále bující formě diskriminace. Zkoumaná podoba sociálního útlaku často v záplavě hlučněji prezentovaných a u nás bezprostředněji vnímaných bolestí a zájmů uniká až na pokraj naší pozornosti nebo zcela mimo ni. Jde o blízkovýchodní křesťany. Věra Miláčková měla při několika krátkodobých studijních a intenzivně pracovních pobytech v uplynulých pěti letech příležitost seznámit se na místě s jejich postavením a s myšlenkovým světem jejich menšinových církevních společenství v některých arabských zemích, konkrétně v Libanonu a v Egyptě. Své studijní, různě dlouhé pobyty v těchto zemích v roce 2018 a pak v letech následujících až po letošek bohatě využila ke spolupráci s tamními odborníky; sama uvádí zvláště libanonskou a egyptskou křesťanku a původem amerického (Perry Shaw) a evropského angažovaného teologa, kteří žijí a působí dlouhodobě v oblasti. Vedle odborných konzultací využila tyto pobyty k promyšleně vedeným rozhovorům s křesťanskými uprchlíky z Egypta a z Iráku, jež ustavily důležité jádro tematiky připravované disertace, schválené k předložení na HTF. Do jejího celkového zaměření a vypracování promítla jak svůj odborný zájem o aktuální tematiku tak nepochybně své vlastní velké osobní zanícení křesťanky a živý cit pro současné, citelným dílem bolestivé dění v nemalé části světa.

Předloženou disertaci autorka člení na 15 základních částí (kapitol). Po Úvodu (1) následují bloky zahrnující Teoretickou část A (Theoretical Foundations, kapitoly 2 až 6), Terénní výzkum B (Field Research, kapitoly 7 a 8), Syntézu C (kapitoly 9 a 10), Závěry a doporučení (11), a bibliografii (12). Jako 13. část k doktorskému řízení předkládaná anglická verze uvádí ještě soupis připojených dokumentů, jako 14. část pak rejstřík osobních jmen (Index). Poslední, tj. 15. částí, je anglické a české resumé (Abstract). Strukturální složitost tématu autorka prozkoumává s velkou péčí jak ve výkladu teoretických základů volených přístupů tak v obzvláště významném zpracování konkrétních osobních výpovědí křesťanských uprchlíků z Egypta a z Iráku. Osobní výpovědi otevírají cestu k reflexi o obecnějším zhodnocení bolestného problému náboženské persekuce v muslimském prostředí na Blízkém východě. Členění se orientuje snahou podat postupně odpovědi na tři základní výzkumné otázky: (1) Co vede křesťany k útěku? (2) Jak chápou své postavení, jehož obtíže, případně přímé ohrožení života, nakonec shledají jako nesnesitelné a rozhodnou se řešit je útekem? (3) Jaké jsou praktické a teologické důsledky různých stádií útěku? Odpovědi jsou zpracovány rozбором výpovědí uprchlíků v polostrukturovaných rozhovorech, které s nimi doktorandka vedla jako podstatnou součást svého terénního výzkumu. Většina rozhovorů se uskutečnila v Bejrútu; jak víme, mnoho iráckých křesťanů směřovalo za bezpečím do Libanonu, poté co Bushova vojenská intervence a další nedomyšlená politika vydaly jejich domov v Iráku s více než tisíciletou křesťanskou menšinou chaosu až po smrtelné ohrožení. Miláčková se původně

snažila interviewovat také křesťanské uprchlíky ze Sýrie, ale ukázalo se, že jejich případné útky jsou motivovány a uskutečňují se jinak, než je tomu v případě Iráku. (Osobně bych dodal, že syrští křesťané se většinou snaží zůstat co možná stranou vleklé občanské války, která v jejich zemi proti Asadovu režimu vypukla v roce 2012.) O egyptských koptech (či Koptech, budeme-li je vnímat jako etnikum) se ještě zmíním; je to téma na samostatný podrobný výzkum.

Posuzovaná disertace v předložené verzi zpracovává obsáhlé výpovědi celkem osmi křesťanů z Egypta a osmi z Iráku. Z nich pocházejí 4 z tradičně křesťanské rodiny (autorka jim v českém autoreferátu říká „občankoví křesťané“), zatímco většinu tvoří konvertité z různých podob islámu (m.j. 4 *salafí*, 2 šíité, 1 súfí). V anglickém znění autorka mluví o původních *Believers from a Christian background (BCB)* a konvertitech z islámu *Believers from a Muslim Background (BMB)*. Zároveň u všech pečlivě zaznamenává pohlaví, věk a u konvertitů z islámu charakteristiku jejich původní náboženské orientace. V převážně muslimských zemích je vžitý jako samozřejmost islámský tradiční princip, že z islámu nelze konvertovat k jinému vyznání. Proto i dnes, přestože v některých zemích modernizovaný právní stav přestupy k uznaným náboženstvím dovoluje, konverze z islámu jsou vnímány jako zavrženíhodné a konvertité čelí tvrdým postihům od zavržení v rámci rodiny až po zabití fanatiky. Konvertité ke křesťanství proto zpravidla svou změnu víry tají, a pokud se odhalí, musí zvážít jak čelit možným důsledkům. (V tomto kontextu poznamenávám, že vím o některých konverzích Arabů v českém prostředí, kteří si dobře uvědomují, že i když tu nejsou ohroženi na životě, je pro ně společensky vhodnější o své změně víry raději nehovořit. Stojí zde za zmínku, že v tradiční baště velmi přísného pojetí islámských právních norem Saúdské Arábie se letos v předvečer ramadánu (začíná 22.3.2023) rozpoutala polemika mezi dvěma významnými islámskými právníky o to, zda odpadlictví od islámu (*ridda*) má být trestáno smrtí.)

Autorka úspěšně zvládla koncepčně utřídit a zpracovat své velmi náročné, složité a v některých možných pohledech nejednoznačné a někdy rozporuplné téma do pevné struktury práce. Píše kultivovanou, dobře čtivou a odborným nárokům plně vyhovující angličtinou. Celkové podání se posouvá od kapitol věnovaných uvedení do problematiky postavení křesťanů v muslimských společnostech ke konkrétním rozborům postojů a zkušeností těch, kteří se rozhodli řešit neúnosnou situaci útkem. Autorka ve všech případech uplatňuje své křesťanské vědomí, respektive hodnotová měřítko. Za jedinečně výborné zvážení této perspektivy považuji úvahovou kapitolu o teologickém pohledu na problematiku záchranného útěku v Bibli (kapitola 3.2 až 3.4); Miláčková ji z části již publikovala ve spolupráci s doc. Veverkovou v článku uveřejněném v *Church History Review* 23/2. Na druhé straně nalézám určité slabiny v příliš úsporném podání výchozích informací o křesťanských menšinách v Egyptě (4.3.1) a v Iráku (4.3.2). Po mém soudu by v těchto výkladech neměly scházet alespoň krátké zmínky o tom, jak a proč se v těchto zemích někteří místní křesťané mohli prosadit ve vysokých politických funkcích. Tyto zřetelně ojedinělé výjimky z obecného trendu představovali v Egyptě Butrus Butrus-Ghálí (z egyptského zamini se dostal v letech 1992-96 až do funkce generálního tajemníka OSN) a v Saddámově Iráku Táriq 'Azíz (za Saddámovu režimu v letech 1983-91 ministr zahraničí; svou náboženskou identitu si předtím trochu zastřel změnou původního, výrazněji křesťansky znějícího jména).

Naši pozornost by si ovšem zasloužily také početné další významné osoby a prvky vývoje ve vztahu ke křesťanství, jaké lze zaznamenat v obou sledovaných zemích. V Egyptě režim prezidenta Sísího umožňuje dnes stavbu kostelů, včetně velké katedrály v nové budované metropoli jižně od Káhiry. Současný Velký imám al-Azharu Ahmad at-Tajjib se vícekrátě přátelsky setkal s papežem Františkem. Při jejich společné účasti na mezinárodním setkání na podporu náboženské tolerance, konaném v emirátu Abú Zabí v únoru 2019 (po prvé v dějinách papež navštívil Arabský poloostrov!), a pak na Kongresu světových náboženství v Kazachstánu v září 2022 z obou

stran zazněla slova o lidském bratrství. Mezi tím papež navštívil v březnu 2021 Irák, aby povzbudil tamní křesťanskou menšinu, velmi zdecimovanou vývojem, o němž se píše – bohužel dosti krátce – v recenzované práci. Při téže návštěvě se přátelsky setkal s devadesátiletým imámem iráckých šiitů 'Alím as-Sistáním. Světové komentáře si tu běžně všímají snahy o vyváženost papežských vstřícných kroků vůči oběma větvím islámu. Je ovšem třeba připomenout, že vedle zmíněných i dalších mírumilovných a přátelských iniciativ a gest existují na muslimské straně i různá radikalizující se uskupení nesnášenlivých fanatiků. Různé názorové rozpory najdeme ovšem v určité míře i na křesťanské straně. Ukázal bych zvláště na hlasitá hněvivá vystoupení některých koptských emigrantů v Americe. Práce Miláčkové na základě bohaté, převážně anglicky psané odborné literatury vnímá širokou škálu křesťanských názorů a postojů, s nimiž se setkáváme v arabských zemích. Pečlivě - a značnou měrou systematicky – se jimi zabývá v úvodní a výchozí teoretické části (A), zatímco v části založené na terénním výzkumu (B) mohou již – poučeně -- poněkud ustupovat nebo se integrovat do zobecňujících pohledů, kdy se vybrané osobní příběhy vypovídajících uprchlíků posouvají do utříděného celkového přehledu dosvědčovaných podob utrpení, ohrožení i naděje křesťanů ve sledovaných muslimských zemích.

Tento obraz podává část B v kapitolách 7 a 8, jež ve svém souhrnu odpovídají na 2. výzkumnou otázku na motivaci a zkušenosti křesťanů, kteří se rozhodli řešit své ohrožení útekem z domova, většinou pak i do bezpečnější země. Autorka se nejprve zamýšlí nad způsobem jak vést svůj terénní výzkum, jak kontaktovat utečence a jak analyzovat jejich výpovědi. Dále pak představuje zvolenou metodologii a podává přehledný výklad o nejpodstatnějších tématech útěku. Je jich pět. Začínají veřejnými projevy křesťanské identity, což u konvertitů (BMB) znamená prozrazení tajně přijaté víry a křtu. Autorka užívá anglický výraz *coming out* i v českém autoreferátu, (skutečně čeština nabízí pro otevřené prozrazení vlastní identity jen delší, nezcela odpovídající ekvivalenty). Druhým motivem k útěku je strach o život; u konvertitů jsou často zdrojem ohrožení i jejich vlastní příbuzní a známí. Třetím tématem jsou podoby útěku, čtvrtým cena, kterou musí uprchlík platit; nejprve jsou to fyzické a psychické útrapy, v dlouhodobé perspektivě pak ztráta identity, rodinného zázemí a konexí. Jako páté téma, které do záznamů přinášely nepřeslechnutelně výpovědi utečenců, autorka představuje vnímání Boha a spojení s Kristem jako důvod pronásledování a pro věřící jako zdroj síly. Miláčková své rozhovory s křesťanskými utečenci v základním textu pečlivě analyzovala a navíc jejich početná témata spolu s údaji o jejich frekvenci přiřadila jako přílohu k disertaci (s. 210-220). Celý soubor informací a úvah zpracovaných v tomto okruhu představuje nepochybně velmi významnou součást hodnoty primárních poznatků, které přináší její práce.

V navazující Syntéze (C) autorka přistupuje k integraci zjištění z literatury a z terénního výzkumu (tedy A a B) s teologickou metodologií R. R. Osmera. Snaha tu cílí k souhrnné teologické interpretaci, zamýšlené ku pomoci křesťanským duchovním při péči o prchající arabské souvěrce. Autorka tu znovu probírá pět zmíněných fází postupných stádií útěku. Pod čarou je přitom konfrontuje s názory expertů, s nimiž prováděla svůj výzkum v Bejrútu a v Káhiře. Všimá si rozdílnosti názorů, jaké dnes zaznívají z euroamerické akademické pudy, oproti životní realitě křesťanů na Blízkém východě (např. s. 172) a nejednou se liší od konkrétních zjištění jejího vlastního terénního výzkumu. Soudí, že téma si zasluhuje další, hlubší psychologicko-teologické studium. Sama pak na této bázi koncipuje 10. kapitolu, navrhuje cestu k praktické teologii pro bohoslužebné působení mezi lidmi prchajícími před náboženským pronásledováním. Odpovídá tu na 3. zadanou výzkumnou otázku po praktických teologických implikacích jednotlivých fází útěku. Já sám jako religionista a věřící křesťan bez teologického vyškolení tu mohu vyjádřit spíše uctivý respekt než recenzentské posouzení. Práce dospívá k závěrům a doporučením, jež jsou obsahem Závěrů a doporučení (11. kapitola). Autorka shrnuje výsledky výzkumu, v němž hledala odpovědi na tři rámcové otázky. Po

tomto trojím shrnutí obrací pozornost ke směru potřebného dalšího výzkumu a v jeho rámci i k poučenější praxi církevních institucí k ochraně ohrožovaných souvěrců. Přemýšlí také o rozšíření pozornosti a praxe vůči pronásledovaným a prchajícím křesťanům z jiných zemí, jakož i vůči církvím a společnostem západního světa. Tuto myšlenku autorka doprovází povzdechem, že v Evropě a v Severní Americe se u křesťanů setkala i s předsudky a s nezájmem o pronásledované souvěrce z Blízkého východu. (Dodal bych, že široce rozmáchlé odmítání přijímat křesťanské uprchlíky z arabských zemí patřilo jako hojně využívaná trumfová karta do arsenálu politických kariéristů v ČR vlastně až do doby, kdy téma zastínila covidová krize.)

Recenzovanou práci hodnotím jednoznačně nejlepší známkou. Hrstí následujících připomínek nabízím autorce několik drobných doporučení pro další práci, zvláště pro případ, že by znovu zamířila do arabského prostředí, s jehož jazykem a životem má již zkušenosti. Čerpala je ze svého vylíčeného terénního výzkumu i rozsáhlé četby. V pečlivě vypracovaném bibliografickém přehledu uvádí celkem 181 titulů. (Jen zcela vzácně se jí v poznámce pod čarou objeví dále neuváděný odkaz, např. M. Mináč, pozn. 113.) K nejvíce využívaným dílům patří R. R. Osmer *Practical Theology: An Introduction* (2008) a publikace Pew Research Center a dalších autorů a sdružení, jež autorka zná a náležitě uvádí. Obecně lze jistě kvantitu i kvalitu využití literatury ocenit, jako český islamolog bych nicméně autorce doporučil všimnout si více také poměrně rozsáhlé relevantní produkce v naší mateřštině. Spolehlivé informace nabízejí E. Gombár, L. Bareš, R. Veselý: *Dějiny Egypta* (poslední vydání 2021; nabízí rozsáhlou další bibliografii) a E. Gombár, L. Pecha: *Dějiny Iráku* (2013, podle autorova sdělení NLN již chystá nové, aktualizované vydání). Kratších českých knižních nebo odborných časopiseckých studií s pasážemi vztahujícími se k našemu tématu, případně k některým stránkám jeho složitých souvislostí, je ovšem velmi mnoho. Dovolím si tu upozornit na svůj přehled české islamologické literatury uveřejněný ve třech částech v *Caritas et veritas*, vydává Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, s titulem *Islám českýma očima I a II* 2021 a III 2022; v části III jsou představeny české křesťanské přístupy. Zcela na závěr zaznamenám, že Miláčková předkládá svou práci v přehledném rozčlenění, úhledné úpravě a dobře čtivém jazyce a prakticky – což není na našich vysokých školách běžné – téměř bez tiskových chyb. Sám se skoro ostýchám na zjištěné drobné chyby poukázat: na s. 18 *complimentary methodological approaches*, myšleno je zřejmě *complementary*; na s. 26 překlep *believe* správně *believer*; na s. 71 v názvu francouzské lokality Sèvres v práci psán *accent grave* nesprávně na 2. slabiku, má být na prvním e; drobný překlep v poznámce 241 na s. 74; a v poznámce 275 na s. 84.

Nemohu ukončit jinak než opětovným vysokým oceněním předložené disertace. Pokládám ji jednoznačně za výbornou. Tímto posouzením nemíním, že na některé otázky by nebylo možné pohlížet i poněkud odlišně, a to i křesťanskýma, nejen úzce materialisticky vnímajícíma očima. Přejí autorce mnoho zdaru do další práce.

V Praze 15. března 2023

Prof. PhDr. Luboš Kropáček, CSc.